

УДК 159.9 – 057.36 (477)

В. І. Пасічник

О. А. Савчук

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИПУСКНИКІВ ВВНЗ У СФЕРІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Пасічник Володимир Іванович,

кандидат психологічних наук, доцент,

<https://orcid.org/0000-0002-2587-7840>, e-mail: vladimirpasichnik4@gmail.com,

Національна академія Національної гвардії України

Савчук Олександр Анатолійович,

кандидат психологічних наук,

<https://orcid.org/0000-0002-8309-5927>, e-mail: savchuk.project@gmail.com,

Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

***Анотація.** У статті обґрунтовано актуальність проведення дослідження за визначеною темою, наведено теоретичний аналіз семантики і феноменології поняття «психологічна безпека військовослужбовця-учасника бойових дій» та сутності й змісту професійної компетентності випускника ВВНЗ у сфері психологічної безпеки, розкрито технологію та результати проведених емпіричних досліджень, які дали змогу встановити шляхи підвищення рівня професійної компетентності випускників ВВНЗ у сфері психологічної безпеки.*

***Ключові слова:** безпека особистості; психологічна безпека; компоненти психологічної безпеки; професійна компетентність, випускники ВВНЗ.*

Вступ

Досвід бойового застосування військ у ході російсько-української війни свідчить, що перевага над ворогом не може бути досягнута без використання сучасних надбань психологічної науки. Теперішня війна не тільки посилила роль психологічної складової в забезпеченні ефективності бойових дій, а й висунула підвищені вимоги щодо рівня професійно-психологічної підготовленості особового складу до бойової діяльності. Така підготовленість охоплює певний набір сформованих компонентів: мотиваційного, когнітивного, емоційно-вольового, регулятивного, діяльнісного, які у своїй сукупності сприяють надійності виконання бойових завдань, зниженню психогенних втрат особового складу, швидшому відновленню військовослужбовців після виконання завдань у екстремальних умовах тощо. У контексті із зазначеним посилюється важливість сформованості тих компетентностей військовослужбовців, які визначають зміст їхньої професійно-психологічної підготовленості до виконання бойових завдань за призначенням.

Практика психологічного забезпечення бойових дій свідчить, що поміж актуалізованих російсько-українською війною сфер доцільного вдосконалення професійних компетентностей військовослужбовців сил оборони України чільне місце посідає психологічна безпека особистості в екстремальних умовах діяльності.

Зазначене стосується, у тому числі, й офіцерського складу, який є суб'єктом забезпечення не лише власної психологічної безпеки, а й підлеглих військових колективів.

І особливо це має стосунок до молодих офіцерів, які після випуску із ВВНЗ у процесі адаптації до нових умов життєдіяльності в разі виникнення екстремальних ситуацій виконують свої посадові обов'язки з високим ступенем ризику, напруженням психічних і фізичних ресурсів, значним рівнем відповідальності та дефіциту часу. В таких умовах компетентний підхід до забезпечення особистої психологічної безпеки та безпеки підлеглих сприяє успішній реалізації професійної діяльності офіцера, забезпеченню керованості його психічного стану та морально-психологічного стану підрозділу, підтриманню ефективної управлінської взаємодії з підлеглими, у тому числі й в інтересах забезпечення їхньої психологічної безпеки. Тому особливого значення набуває відповідна зазначеним екстремальним умовам професійно-психологічна підготовка майбутніх офіцерів під час навчання у ВВНЗ, спрямована на формування їхньої професійної компетентності у сфері психологічної безпеки учасника бойових дій.

Проведений огляд сучасних наукових праць засвідчив недостатню кількість звернень вітчизняних дослідників до проблематики психологічної безпеки суб'єктів професійної праці. Ще в меншій кількості представлені роботи, присвячені психологічній безпеці фахівців екстремальних видів діяльності й особливо – учасників бойових дій. Так само практично відсутні й системні та комплексні дослідження шляхів підвищення рівня професійної компетентності випускників ВВНЗ у сфері психологічної безпеки в сучасних умовах.

Серед наявних нині праць у контексті теми нашої статті представляють інтерес, зокрема, такі: О. Федчук (2022), де розкривається семантика та феноменологія психологічної безпеки особистості як категорії в науковій літературі; О. Лазорко (2017), у якій аналізується психологія безпеки особистості – суб'єкта професіоналізації; А. Литвинчук (2021), де обґрунтовується актуальність проблеми психологічної безпеки особистості як провідної в сучасній психології; В. Поуль (2021), у якій розглядається питання розуміння людиною власної психологічної безпеки та здійснення особистісного вибору в несприятливих обставинах; Г. Католик (2024), у якій автор переконливо доводить, що психологічна безпека персоналу є чинником ефективного управління в організаціях; Г. Чуйко, Я. Чапляк, та М. Комісарик (2021), де наводиться проблематика забезпечення психологічної безпеки особистості в умовах нестабільності сучасного світу тощо.

Поряд із зазначеними доробками, які дискретно дотичні до теми нашої роботи, найбільший інтерес становить найвагоміша, на наш погляд, у сучасній вітчизняній психології праця з проблематики психологічної безпеки, котру в межах своєї дисертаційної роботи підготував професор І. І. Приходько (Приходько, 2013). У цьому дослідженні системно та ґрунтовно розкриваються засади психологічної безпеки персоналу екстремальних видів діяльності, а саме: теоретико-методологічне підґрунтя психологічної безпеки, структурно-функціональна модель психологічної безпеки фахівця екстремального виду діяльності, результати емпіричного дослідження психологічної безпеки представників цього виду діяльності, розроблений психодіагностичний інструментарій визначення психологічної безпеки фахівця, а також зміст програми психологічного супроводу службово-бойової діяльності військовослужбовців для збереження високого рівня їхньої психологічної безпеки. Саме ця праця стала основним науково-теоретичним та методичним підґрунтям проведення нашого дослідження.

Мета статті – на основі проведеного теоретичного та емпіричного досліджень обґрунтувати можливі шляхи підвищення рівня професійної компетентності випускників ВВНЗ у сфері психологічної безпеки.

Для реалізації зазначеної мети були визначено такі завдання:

1) провести теоретичний аналіз семантики і феноменології поняття «психологічна безпека військовослужбовця-учасника бойових дій» та сутності і змісту професійної компетентності випускника ВВНЗ у сфері психологічної безпеки;

2) здійснити емпіричні дослідження наявної на теперішній час проблематики у формуванні професійної компетентності випускників ВВНЗ у сфері психологічної безпеки;

3) за результатами теоретичного та емпіричного досліджень обґрунтувати шляхи підвищення рівня професійної компетентності випускників ВВНЗ у сфері психологічної безпеки.

Матеріали та методи дослідження

Вирішення першого завдання здійснювалося на основі:

– узагальнення поглядів зазначених вище науковців стосовно семантики і феноменології поняття «психологічна безпека» і синтезу на цій основі визначення «психологічна безпека військовослужбовця-учасника бойових дій»;

– використання узагальненого сутнісного та змістовного розуміння поняття «професійна компетентність випускника ВВНЗ», що викладено у праці В. Пасічник, С. Бєлай, та О. Керницький (2020), для визначення сутності та змісту поняття «професійна компетентність випускника ВВНЗ у сфері психологічної безпеки»;

– застосування структурно-функціональної трансформаційної моделі психологічної безпеки особистості фахівця екстремального виду діяльності, запропонованої професором І. І. Приходьком (Приходько, 2013) для визначення компонентної структури професійної компетентності випускника ВВНЗ у сфері психологічної безпеки.

Вирішення другого завдання містило в собі проведення трьох досліджень, а саме:

1) вивчення поглядів офіцерів органів морально-психологічного забезпечення військових частин і підрозділів (психологічної підтримки персоналу – у Збройних Силах України (ЗСУ) та роботи з особовим складом – у Національній гвардії України (НГУ)) щодо сформованості у випускників ВВНЗ останніх років професійної компетентності у сфері психологічної безпеки, основних причин наявних недоліків у їхній професійно-психологічній підготовці за цим напрямком та доцільних змін у зазначеній сфері з огляду на досвід російсько-української війни. Для цього використовувалася авторська анкета № 1, розроблена на основі результатів проведеного теоретичного дослідження компонентної структури професійної компетентності офіцерів у сфері психологічної безпеки, а також сутності та змісту поняття «професійна компетентність випускника ВВНЗ у сфері психологічної безпеки». Структура анкети охоплювала:

– мотивувальну інструкцію, адресовану респондентам, щодо свідомого, об'єктивного та відповідального надання відповідей на запропоновані питання;

– блок питань, які стосуються отримання даних про респондентів для встановлення їхньої здатності виступити носіями важливої дослідницької інформації;

– блок питань для оцінювання за 5-ти бальною шкалою рівня сформованості характеристик випускників ВВНЗ останніх років щодо їхньої професійної компетентності у сфері психологічної безпеки;

– блок відкритих питань щодо виявлення поглядів опитуваних стосовно основних причин наявних недоліків у професійно-психологічній підготовці випускників ВВНЗ за цим напрямком та доцільних змін у зазначеній сфері з огляду на досвід російсько-української війни.

Під час опитування було залучено 30 посадових осіб військових частин ЗСУ та 30 – НГУ, які є безпосередніми або прямими начальниками випускників ВВНЗ, що прибули для проходження служби на первинних офіцерських посадах у останні 3 роки та володіють достатньою інформацією про їхню професійну компетентність у сфері психологічної безпеки.

Серед зазначених опитуваних були:

– за військовими званнями: 14 молодших офіцерів та 46 старших офіцерів;

– за терміном військової служби: до 10 років – 16 осіб, від 10 до 15 років – 23 особи; від 15 до 20 років – 18 осіб; більше 20 років – 3 особи;

– за наявністю бойового досвіду – усі 100 % офіцерів мали досвід виконання бойових завдань;

– за рівнем поінформованості про наявні проблемні питання в професійно-психологічній підготовці випускників ВВНЗ останніх років у сфері психологічної безпеки 43 респонденти оцінили себе на оцінку «добре» за 5-ти бальною шкалою, а 17 – на «відмінно».

Отже, як видно з наведених даних, за своїми характеристиками зазначена група опитуваних може бути кваліфікована як носії важливої дослідницької інформації, які здатні забезпечити об'єктивне оцінювання рівня професійної компетентності випускників ВВНЗ у сфері психологічної безпеки;

2) отримання на прикладі одного із ВВНЗ ЗСУ інформації про оцінку курсантами випускних курсів дієвості нинішньої системи їхньої професійно-психологічної підготовки у сфері психологічної безпеки під час навчання в цьому навчальному закладі, виявлення проблемних питань у цій підготовці, а також збір пропозицій щодо її вдосконалення.

Це дослідження було проведене з використанням спеціально розробленої авторської анкети № 2, яка передбачала:

– мотивувальну інструкцію, адресовану респондентам, щодо анонімного, свідомого, об'єктивного та відповідального надання відповідей на запропоновані питання;

– блок питань, які стосуються отримання узагальнених соціально-демографічних даних про респондентів;

– блок питань для встановлення поглядів курсантів щодо чинників, які негативно впливають на формування їхньої професійної компетентності у сфері психологічної безпеки, виявлення проблемних питань, а також збір пропозицій щодо вдосконалення їхньої професійно-психологічної підготовки за цим напрямком;

– блок питань для отримання результатів самооцінки курсантами свого рівня професійної компетентності у сфері психологічної безпеки.

Цю вибірку склали 112 респондентів, представлені курсантами випускних курсів різних факультетів ВВНЗ у віці від 21 до 27 років, з яких: чоловіків – 66 осіб (58,9 %), жінок – 46 осіб (41,1 %). На час опитування 62 респонденти (55,4 %) не мали досвіду виконання бойових завдань;

3) отримання на основі вивчення документів значущої дослідницької інформації, що стосується змісту та особливостей підготовки майбутніх військових фахівців у зазначеному ВВНЗ: системи професійно-психологічного відбору кандидатів на навчання; умов професіоналізації майбутніх військових фахівців та рівня методичної, кадрової, інформаційної, матеріально-технічної забезпеченості цього процесу.

Результати

Узагальнення поглядів зазначених у вступі науковців дає змогу стверджувати, що, попри різноманітність їхніх підходів до дослідження феномена «психологічна безпека», вони сходяться в тому, що цей вид безпеки є складовою загальної безпеки людини. Психологічна безпека пояснюється ними як динамічне явище, що пов'язане з якістю життя людини, як стан захищеності від загроз, що сприяє продуктивній діяльності, суб'єктивному уявленню про контрольованість подій та ситуацій, відчуттю психологічної рівноваги, можливості оптимального функціонування та реалізації власного потенціалу тощо. Водночас, як зазначає І. Приходько (2013), психологічна безпека визначає здатність не лише забезпечувати власну захищеність від загроз, а й брати відповідальність за безпеку оточуючих, а також приймати таку турботу від них. До того ж, на думку О. Федчук (2022), психологічна безпека визначає спроможність людини адекватно й своєчасно оцінювати виниклу небезпеку та, відповідно, реалізовувати програму дій на зниження її рівня.

Динамічність психологічної безпеки обумовлюється тим, що вона пов'язана з особистісними та ситуативними чинниками, які мають змінний характер (Чуйко, Чапляк, & Комісарик, 2021). Такими особистісними чинниками дослідники називають психофізіологічні

характеристики індивіда (конституціональні особливості, вік, стать, властивості нервової системи тощо); досвід (поінформованість, знання, уміння, навички щодо зниження загроз тощо); психологічні особливості (характер, мотиваційна сфера, пізнавальні, емоційні, вольові характеристики тощо). Ситуативні чинники пов'язані з умовами життєдіяльності (особливостями соціального, природного, професійного середовища тощо).

Відповідно до зазначених чинників, що мають змінний характер, рівень психологічної безпеки може бути стабільним та нестабільним, високим і низьким, сприятливим і несприятливим тощо (Лазорко, 2017).

Досвід свідчить, що найбільш несприятливий рівень психологічної безпеки особистості пов'язаний з екстремальними умовами життєдіяльності, коли постає реальна загроза життю, здоров'ю, соціальному статусові, значущим міжособистісним відносинам людини, яка волею долі опинилася в такій ситуації. Звичайно ж, найбільш загрозливими для особистості є бойові дії, коли їхні учасники підпадають під масований комплексний вплив екстремальних стрес-факторів, що спеціально створюються противником для позбавлення спроможності забезпечити власну захищеність і в такий спосіб знизити морально-психологічний потенціал комбатантів.

Таким чином, на основі зазначеного вище постає можливість інтерпретувати авторське визначення психологічної безпеки особистості фахівця екстремального профілю діяльності професора І. І. Приходька (Приходько, 2013, с. 81) стосовно військовослужбовця-учасника бойових дій, а саме: психологічна безпека військовослужбовця-учасника бойових дій є складною, багаторівневою динамічною системою, що відбиває ступінь його психічної захищеності, здатність підтримувати у цих умовах оптимальний рівень функціонування, можливість адекватно протидіяти зовнішнім та внутрішнім загрозам, які виникають, зберігати на достатньо стійкому рівні спроможність виконання бойових завдань та успішного відновлення боєздатності після виснаження адаптаційного ресурсу, а також сприяти зниженню рівня загроз співучасникам бойової діяльності.

Відповідно до наведеного визначення стає зрозумілим, що така система має охоплювати низку структурних компонентів – це і мотиваційний, і вольовий, і когнітивний, і моральний, і комунікативний тощо. Аналіз наукових праць свідчить, що дослідники використовують різноманітні підходи для обґрунтування необхідного та достатнього набору компонентів різноманітних системних феноменів залежно від їхнього характеру та мети дослідження. Оскільки, як зазначалося вище, основним науково-теоретичним та методичним підґрунтям проведення нашого дослідження є концепція психологічної безпеки персоналу екстремальних видів діяльності професора І. І. Приходька (Приходько, 2013), то нами використано цей підхід щодо диференціації компонентів психологічної безпеки військовослужбовця-учасника бойових дій, а саме – структурно-функціональну модель психологічної безпеки фахівця екстремального виду діяльності. Автором встановлено, що у звичайних умовах діяльності система психологічної безпеки фахівця реалізує потенціал таких чотирьох структурно-функціональних компонентів: мотиваційно-вольового, морально-комунікативного, ціннісно-смыслового та внутрішнього комфорту. В екстремальних умовах система психологічної безпеки фахівця змінюється так, що зазначені компоненти трансформуються у: стратегії опанування стресових ситуацій (копінги), морально-вольову урегульованість (нормативність), ціннісно-смысловий та посттравматичного зростання.

Саме таку сутнісну та компонентну структуру змісту системи психологічної безпеки нами використано для розроблення інструментарію оцінювання професійної компетентності випускників ВВНЗ у сфері психологічної безпеки.

Водночас, спираючись на сутнісне та змістовне розуміння поняття «професійна компетентність випускника ВВНЗ», що викладено у праці В. Пасічник, С. Белай та О. Керницький (2020), нами сформульовано визначення професійної компетентності випускника ВВНЗ у сфері психологічної безпеки.

У загальному плані рівень професійної компетентності фахівця обумовлює ступінь його професіоналізму і тому є однією із найважливіших характеристик, що визначає підготовленість фахівця до виконання службових функцій. Професійна компетентність є інтегральною характеристикою фахівця, що містить у собі дві складові: особистісну (професійно важливі якості) та змістовно-діяльнісну (його кваліфікаційна характеристика). Отже, професійна компетентність випускника ВВНЗ у сфері психологічної безпеки може бути визначена як здатність оптимально протидіяти загрозам дезадаптації до умов виконання службових завдань та психічному функціонуванню як особистому, так і підлеглих, а також сприяти надійності бойової діяльності, що базується на фаховій підготовленості та особистих якостях офіцера. Водночас фахова підготовленість визначається знаннями, уміннями, навичками у сфері забезпечення психологічної безпеки, а також досвідом їхнього застосування як у повсякденних, так і екстремальних умовах.

Практика свідчить, що компетентність фахівця щодо забезпечення психологічної безпеки формується у процесі соціалізації та професіоналізації, які обумовлюють як розвиток його кваліфікаційних характеристик у зазначеній сфері, так і формування та розвиток індивідуально-психологічних якостей, наявність яких значно підвищує результативність такої професійної активності. Для прикладу однією з таких особистісних якостей може бути названо життєстійкість як комплексну характеристику, що містить у собі залученість, контроль та прийняття ризику (Приходько, 2013). Високий рівень життєстійкості сприяє внутрішній збалансованості особистості, зниженню впливу психогенних чинників, підвищенню впевненості людини в тому, що життя піддається контролю тощо.

Таким чином, на основі сформованих уявлень про семантику психологічної безпеки військовослужбовця-учасника бойових дій, та її компонентну структуру, а також сутність та зміст професійної компетентності випускника ВВНЗ у сфері психологічної безпеки, нами отримано можливість перейти до емпіричної частини дослідження.

Для розроблення валідних анкет, які дали б змогу забезпечити оптимальність отримання об'єктивної інформації щодо предмета емпіричного дослідження, нами було проведено роботу щодо встановлення основних характеристик, які визначають професійну компетентність випускника ВВНЗ у сфері психологічної безпеки. На основі аналізу виявлених у ході теоретичного дослідження компонентів психологічної безпеки військовослужбовця-учасника бойових дій та в контексті сформульованого поняття професійної компетентності випускника ВВНЗ у сфері психологічної безпеки нами було обґрунтовано 20 характеристик, які її визначають. Ці характеристики рівномірно охоплювали всі зазначені компоненти та формулювалися таким чином, щоб бути зрозумілими й придатними для проведення опитування людей, які в більшості своїй не мають психологічної освіти.

Подальше експертне оцінювання зазначених 20 характеристик спеціально відібраною групою із 10 компетентних та досвідчених наукових і науково-педагогічних працівників Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба та Національної академії Національної гвардії України дало змогу відібрати серед них 10 найбільш важливих. Такими основними характеристиками, які визначають професійну компетентність випускника ВВНЗ у сфері психологічної безпеки, названо:

1) повне та об'єктивне розуміння сутності та змісту психологічної безпеки і напрямів діяльності за посадою з підтримання психологічної безпеки керованого колективу, спрямованість на професійне вдосконалення в цій сфері;

2) усвідомлення відповідальності за особисту безпеку та вимог до себе як суб'єкта забезпечення психологічної безпеки підлеглих, прояв просоціальної та гуманістичної життєвої позиції;

3) здатність здійснювати психологічну самопомогу та психологічну підтримку підлеглих у складних ситуаціях і надавати їм, за необхідності, першу психологічну допомогу;

4) сформованість морально-ділових якостей, необхідних для реалізації ролі компетентного наставника та зразка для наслідування у сфері психологічної безпеки, нормативної поведінки, вітальної життєвої позиції;

5) спроможність об'єктивно оцінювати і позитивно впливати на власні психічні стани і підлеглих та соціально-психологічні процеси в колективі, своєчасно знімати психічне напруження, врегульовувати конфліктні ситуації;

6) володіння методами та прийомами боротьби зі стресами, емоційно-вольової регуляції, підтримання працездатності, мобілізації на рішучі дії та релаксації;

7) сформованість настанов на подолання перешкод, потреб у протидії загрозам, мотивації до професійного успіху, адаптивної поведінки у складних ситуаціях;

8) сформованість життєстверджувальної системи цінностей, позитивного мислення та спрямованості на посттравматичне зростання;

9) сформованість методичної компетентності щодо планування, організації та здійснення необхідних заходів з підтримання психологічної безпеки в керованому підрозділі;

10) спроможність реалізовувати мовний вплив з метою самонавіювання, оптимізації стану підлеглих, протидії негативній інформації тощо.

Саме ці характеристики, на думку експертів, мають бути пріоритетними щодо оцінювання професійної компетентності офіцера-випускника ВВНЗ у сфері психологічної безпеки й саме вони лягли в основу розроблення анкет для збору необхідної діагностичної інформації.

Використання анкети № 1 дало змогу провести оцінювання опитаними офіцерами першої вибірки середнього рівня сформованості характеристик випускників ВВНЗ останніх років, які прибули до військових частин для проходження подальшої служби, щодо рівня професійної компетентності у сфері психологічної безпеки. Результати цього оцінювання (за 5-ти бальною шкалою) наведено в таблиці 1.

Таблиця 1 – Результати оцінювання сформованості характеристик випускників ВВНЗ щодо їхньої професійної компетентності у сфері психологічної безпеки

№ з/п	Оцінювані характеристики випускників ВВНЗ щодо їхньої професійної компетентності у сфері психологічної безпеки	Середній бал
1	Повне та об'єктивне розуміння сутності та змісту психологічної безпеки і напрямів діяльності за посадою з підтримання психологічної безпеки керованого колективу, спрямованість на професійне вдосконалення в цій сфері	3,51
2	Усвідомлення відповідальності за особисту безпеку та вимог до себе як суб'єкта забезпечення психологічної безпеки підлеглих, прояв просоціальної та гуманістичної життєвої позиції	3,85
3	Здатність здійснювати психологічну самопомогу та психологічну підтримку підлеглих у складних ситуаціях і надавати їм, за необхідності, першу психологічну допомогу	3,42
4	Сформованість морально-ділових якостей, необхідних для реалізації ролі компетентного наставника та зразка для наслідування у сфері психологічної безпеки, нормативної поведінки, вітальної життєвої позиції	3,57
5	Спроможність об'єктивно оцінювати і позитивно впливати на власні психічні стани і підлеглих та соціально-психологічні процеси в колективі, своєчасно знімати психічне напруження, врегульовувати конфліктні ситуації	3,42
6	Володіння методами та прийомами боротьби зі стресами, емоційно-вольової регуляції, підтримання працездатності, мобілізації на рішучі дії та релаксації	3,24
7	Сформованість настанов на подолання перешкод, потреб у протидії загрозам, мотивації до професійного успіху, адаптивної поведінки у складних ситуаціях	3,71
8	Сформованість життєстверджувальної системи цінностей, позитивного мислення та спрямованості на посттравматичне зростання	3,57
9	Сформованість методичної компетентності щодо планування, організації та здійснення необхідних заходів з підтримання психологічної безпеки в керованому підрозділі	3,42
10	Спроможність реалізовувати мовний вплив з метою самонавіювання, оптимізації стану підлеглих, протидії негативній інформації	3,38

Як свідчить наведена в таблиці інформація, середні бали за результатами оцінювання перебувають у діапазоні від 3,85 до 3,24, що не може задовольняти суб'єктів навчально-виховного процесу ВВНЗ. І хоча жодна з характеристик не оцінена нижче критичних 3 балів, однак і до 4 балів оцінка жодної з них наблизилася. Отже, оцінюючи сформованість характеристик випускників ВВНЗ останніх років щодо їхньої професійної компетентності у сфері психологічної безпеки, опитані фахівці виявили свою недостатню задоволеність таким станом справ, що свідчить про невідповідність підготовленості офіцерів очікуванням їхніх потенційних керівників.

Водночас мають місце особливо низькі оцінки характеристик за номерами 3; 5; 6; 9; 10. Вочевидь, такий рівень оцінок свідчить про особливу значущість, на думку опитаних, сформованості саме цих характеристик випускників ВВНЗ у сучасних умовах та неповну забезпеченість формування відповідних компетентностей навчальними компонентами освітньо-професійної програми (ОПП) підготовки військових фахівців, попри те, що за своїм змістом такі характеристики стосуються об'єктивно складних навичок і є достатньо комплексними.

На загальному фоні трохи краще виглядають характеристики «Усвідомлення відповідальності за особисту безпеку та вимог до себе як суб'єкта забезпечення психологічної безпеки підлеглих, прояв просоціальної та гуманістичної життєвої позиції» (3,85 бали) та «Сформованість настанов на подолання перешкод, потреб у протидії загрозам, мотивації до професійного успіху, адаптивної поведінки у складних ситуаціях» (3,71), що може свідчити про визнання опитуваними тенденції на актуалізацію в умовах війни мотивів випускників ВВНЗ до якіснішого та більш відповідального виконання завдань за посадами призначення.

Отже, наведена інформація свідчить про недостатньо високий рівень оцінювання посадовими особами військових частин сформованості характеристик випускників ВВНЗ щодо їхньої професійної компетентності у сфері психологічної безпеки.

Відповіді опитуваних на відкриті питання анкети дали змогу виявити їхні погляди щодо основних причин наявних недоліків у підготовці випускників ВВНЗ. Узагальнення відповідей респондентів дає можливість основними з них назвати такі:

- недостатня відповідність навчальних програм та змісту освітніх компонентів викликам сьогодення у сфері психологічної безпеки військовослужбовців;
- неефективність професійно-психологічного відбору кандидатів на навчання у ВВНЗ та системи мотивації курсантів до професійного вдосконалення;
- недостатня реалізація практичної складової професійної підготовки майбутніх офіцерів у сфері психологічного забезпечення дій військових формувань;
- не повною мірою сформована професійна компетентність у цій сфері суб'єктів навчально-виховного процесу ВВНЗ.

Опитування другої вибірки носіїв дослідницької інформації – курсантів старших курсів ВВНЗ за анкетною № 2 дало змогу встановити таке:

- 74 % опитаних вважають, що наявна у ВВНЗ система підготовки військових фахівців недостатньою мірою забезпечує формування в майбутніх офіцерів компетентностей, які необхідні для здійснення роботи з особовим складом та психологічної роботи і передусім – щодо забезпечення психологічної безпеки персоналу;
- понад 60 % опитаних оцінюють сформованість їхніх професійних компетентностей у сфері психологічної безпеки як недостатню;
- біля 37 % курсантів вважають себе некомпетентними у володінні методами та прийомами боротьби зі стресами, здійсненні емоційно-вольової регуляції, підтриманні працездатності, мобілізації на рішучі дії та релаксації;
- основними чинниками, які, на думку опитаних курсантів, негативно впливають на процес набуття ними професійної компетентності є: недостатня кількість можливостей для розвитку компетентностей у сфері психологічної безпеки та недостатній рівень уваги, що

приділяється питанням психологічної роботи та роботи з особовим складом у освітньому процесі загалом; малий обсяг практичної складової під час вивчення навчальних дисциплін, що безпосередньо пов'язані з роботою з особовим складом та психологічною безпекою військовослужбовців; низький рівень мотивації курсантів до набуття знань, умінь та навичок у досліджуваній сфері; погіршення умов професіоналізації майбутніх військових фахівців у зв'язку з воєнним станом та передислокуванням.

Отже, узагальнені результати опитування курсантів за анкетною № 2 свідчать про недостатню відповідність сформованої професійної компетентності майбутніх офіцерів у досліджуваній сфері вимогам сьогодення та наявність проблемних питань, які потребують вирішення.

Вивчення змісту та особливостей підготовки майбутніх військових фахівців у зазначеному ВВНЗ: системи професійно-психологічного відбору кандидатів на навчання; умов професіоналізації майбутніх військових фахівців та рівня методичної, кадрової, інформаційної, матеріально-технічної забезпеченості цього процесу засвідчило такі явища:

– скорочення гуманітарної складової підготовки військових фахівців усіх спеціальностей (до 50 % за останні 10 років), що обмежує можливість якісного формування сучасними освітніми компонентами тих компетентностей, які задекларовані в ОПП та необхідні для здійснення ефективної роботи з особовим складом та психологічної роботи в сучасних умовах на посадах за призначенням;

– недостатньо ефективний професійно-психологічний відбір кандидатів на навчання у ВВНЗ, що значною мірою сприяє формуванню потенційно неуспішних фахівців, у тому числі й у досліджуваній сфері. У зв'язку із цим лише приблизно у 60 % випускників є чітко сформована професійна спрямованість на якісне здійснення діяльності за посадою призначення, що відповідає їхнім особистим бажанням та є досить мотивованим;

– неповне уявлення у випускників ВВНЗ про зміст майбутньої роботи з особовим складом та психологічної роботи на посадах призначення і нечіткі професійні інтереси на фоні недостатньо вираженої мотивації, що є значущими чинниками, які погіршують процес їхнього професійного становлення.

Таким чином, аналіз результатів проведених теоретичних та емпіричних досліджень дає змогу визначити такі шляхи підвищення рівня професійної компетентності випускників ВВНЗ у сфері психологічної безпеки:

– оновлення змісту ОПП та освітніх компонент відповідно до основних викликів сьогодення, запровадження спеціалізованих навчальних компонент, спрямованих на системне формування необхідних компетентностей у цій сфері (на кшталт «Психологія безпеки»);

– осучаснення матеріалу навчальних дисциплін, які пов'язані з формуванням психологічної компетентності випускників, наповнення їх інтерактивними та тренінговими заняттями, кейсами практичних завдань, які відповідають реальним умовам військової практики, та більш повне врахування досвіду бойових дій і актуалізованих російсько-українською війною вимог до професійної підготовленості випускників у цій сфері;

– оптимізація гуманітарної складової підготовки військових фахівців усіх спеціальностей та удосконалення кадрового, методичного, інформаційного, організаційного, матеріально-технічного забезпечення професійно-психологічної підготовки майбутніх офіцерів до реалізації завдань за призначенням;

– врахування виявлених чинників, які найбільш негативно впливають на успішність процесу професіоналізації майбутніх фахівців під час планування, організації та здійснення навчально-виховного процесу, з метою їхнього усунення; підвищення рівня мотивації курсантів до набуття знань, умінь та навичок з питань психологічної безпеки тощо;

– реалізація ефективного психолого-педагогічного супроводу професійного становлення майбутнього військового фахівця на етапі навчання у ВВНЗ, складовою якого має стати психологічний супровід підтримання його психологічної безпеки.

Обговорення

Як зазначалося у вступі, дослідження щодо шляхів підвищення рівня професійної компетентності випускників ВВНЗ нашої країни у сфері психологічної безпеки в сучасних умовах практично відсутні. Тому звернемо увагу на те, що в роботі І. І. Приходька (2013), яка стала теоретичним підґрунтям цього дослідження, наведено програму психологічного супроводу службово-бойової діяльності військовослужбовців для збереження високого рівня психологічної безпеки. Ця програма може бути використана для здійснення психолого-педагогічного супроводу професійного становлення майбутнього військового фахівця на етапі навчання у ВВНЗ, що охоплюватиме психологічний супровід підтримання його психологічної безпеки.

Висновки

1. У підсумку проведених теоретичних досліджень розглянуто: семантику поняття «психологічна безпека військовослужбовця-учасника бойових дій» та компонентну структуру цього феномена; сутність та зміст професійної компетентності випускника ВВНЗ у сфері психологічної безпеки; основні характеристики, що визначають професійну компетентність випускника ВВНЗ у сфері психологічної безпеки, які лягли в основу розроблення діагностичних засобів для проведення емпіричних досліджень.

2. Емпірична частина досліджень дала змогу отримати: а) результати експертного оцінювання рівня сформованості у випускників ВВНЗ останніх років професійної компетентності у сфері психологічної безпеки; б) розгляд основних причин наявних недоліків у їхній професійно-психологічній підготовці за цим напрямком та доцільних змін у зазначеній сфері з огляду на досвід російсько-української війни; в) результати оцінювання курсантами випускних курсів дієвості нинішньої системи їх професійно-психологічної підготовки у сфері психологічної безпеки під час навчання у ВВНЗ; г) узагальнення думок опитуваних щодо проблемних питань у цій підготовці та можливих удосконалень; д) значущу дослідницьку інформацію, що стосується проблемних питань змісту, умов професіоналізації майбутніх військових фахівців та рівня методичної, кадрової, інформаційної, матеріально-технічної забезпеченості цього процесу.

3. Результати проведених досліджень дали змогу визначити шляхи підвищення рівня професійної компетентності випускників ВВНЗ у сфері психологічної безпеки.

4. Доцільним напрямком подальших наукових досліджень є розроблення практичних рекомендацій щодо реалізації зазначених вище шляхів підвищення рівня професійної компетентності випускників ВВНЗ у сфері психологічної безпеки.

Список використаних джерел

Католик, Г. (2024). Психологічна безпека персоналу як фактор ефективного управління в організаціях. *Економіка та суспільство*, 68. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-68-12>

Лазорко, О. В. (2017). Психологія безпеки особистості як суб'єкта професіоналізації. *Психологічні перспективи*, 30, 96–112. <https://doi.org/10.29038/2227-1376-2017-30-96-112>

Литвинчук, А. (2021). Психологічна безпека особистості як актуальна проблема сучасної психології. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки*, 9, 154–161. <https://doi.org/10.30970/PS.2021.9.20>

Пасічник, В. І., Белай, С. В., Керницький, О. М. (2020). Психолого-педагогічні умови вдосконалення процесу професіоналізації слухачів магістратури Національної академії Національної гвардії України. *Честь і закон*, 1(72). 74–84. <https://doi.org/10.33405/2078-7480/2020/1/72/202691>

Поуль, В. С. (2021). Психологічна безпека особистості в несприятливих обставинах: питання розуміння та особистісного вибору. У І. В. Волженцева (Ред.). *Психологічна безпека особистості* (с. 639–662). Переяслав: Університет Григорія Сковороди в Переяславі

Приходько, І. І. (2013). *Засади психологічної безпеки персоналу екстремальних видів діяльності: монографія*. Харків: Акад. ВВ МВС України. 745 с.

Федчук, О. (2022). Категорія психологічної безпеки особистості в науковій літературі. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Психологія*, 73, 67–74. <https://doi.org/10.26565/2225-7756-2022-73-08>

Чуйко, Г., Чапляк, Я., Комісарик, М. (2021). Психологічна безпека особистості в нестабільному світі. *Психологічний журнал*, 7(1). 65–81. <https://doi.org/10.31108/1.2021.7.1.6>

References

Chuiko, H., Chapliak, Ya., & Komisaryk, M. (2021). Psykholohichna bezpeka osobystosti v nestabilnomu sviti [Psychological safety of the individual in an unstable world]. *Psykholohichni zhurnal*, 7(1), 65–81. <https://doi.org/10.31108/1.2021.7.1.6> [in Ukrainian]

Fedchuk, O. (2022). Katehoriia psykholohichnoi bezpeky osobystosti v naukovii literaturi [The category of psychological safety of the individual in scientific literature]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriiia «Psykholohiia»*, 73, 67–74. <https://doi.org/10.26565/2225-7756-2022-73-08> [in Ukrainian]

Katolyk, H. (2024). Psykholohichna bezpeka personalu yak faktor efektyvnoho upravlinnia v orhanizatsiakh [Psychological safety of personnel as a factor of effective management in organisations]. *Ekonomika ta suspilstvo*, 68. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-68-12> [in Ukrainian]

Lazorko, O. (2017). Psykholohiia bezpeky osobystosti yak subiekta profesionalizatsii [Psychology of the individual's safety as a subject of professionalisation]. *Psykholohichni perspektyvy*, 30, 96–112. <https://doi.org/10.29038/2227-1376-2017-30-96-112> [in Ukrainian]

Lytvynchuk, A. (2021). Psykholohichna bezpeka osobystosti yak aktualna problema suchasnoi psykholohii [Psychological safety of the individual as a current problem of modern psychology]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia psykholohichni nauky*, 9, 154–161. <https://doi.org/10.30970/ps.2021.9.20> [in Ukrainian]

Pasichnyk, V., Bielai, S., & Kernytskyi, O. (2020). Psykholoho-pedahohichni umovy vdoskonalennia protsesu profesionalizatsii slukhachiv mahistratury Natsionalnoi akademii Natsionalnoi hvardii Ukrainy [Psychological and pedagogical conditions for enhancing the process of professionalisation of master's students at the National Academy of the National Guard of Ukraine]. *Chest i zakon*, 1(72), 74–84. <https://doi.org/10.33405/2078-7480/2020/1/72/202691> [in Ukrainian]

Poul, V. (2021). Psykholohichna bezpeka osobystosti v nespryiatlyvykh obstavynakh: Pytannia rozuminnia ta osobystisnoho vyboru [Psychological safety of the individual in adverse circumstances]. У І. В. Volzhentseva (Red.). *Psykholohichna bezpeka osobystosti* (с. 639–662). Pereiaslav: Universytet Hryhoriia Skovorody v Pereiaslavi [in Ukrainian]

Prykhodko, I. (2013). *Zasady psykholohichnoi bezpeky personalu ekstremalnykh vydiv diialnosti* [Foundations of psychological safety of personnel in extreme activities]. Kharkiv: Akad. VV MVS Ukrainy [in Ukrainian]

Summary

WAYS OF ENHANCING THE PROFESSIONAL COMPETENCE OF HMEI GRADUATES IN THE SPHERE OF PSYCHOLOGICAL SAFETY

Volodymyr Pasichnyk,

*PhD in Psychology, Associate Professor,
National Academy of the National Guard of Ukraine*

Oleksandr Savchuk,

*PhD in Psychology,
Ivan Kozhedub Kharkiv National Air Force University*

Introduction. *The Russian-Ukrainian war has not only intensified the role of the psychological component in ensuring the effectiveness of combat operations but has also imposed increased requirements regarding the level of professional-psychological readiness of personnel for combat activity. The practice of psychological support for combat operations indicates that the psychological safety of the individual in extreme conditions of activity occupies a prominent place among the spheres of appropriate improvement of professional competences of the Defence Forces of Ukraine servicemen, actualised by the Russian-Ukrainian war. This applies, inter alia, to the officer corps, which is the subject of ensuring not only their own psychological safety but also that of their subordinates. Therefore, professional-psychological training of future officers during their studies at Higher Military Educational Institutions (HMEIs), corresponding to the specified extreme conditions and aimed at forming their professional competence in the sphere of a combatant's psychological safety, acquires special significance.*

The purpose of the article. *To substantiate possible ways of enhancing the level of professional competence of HMEI graduates in the sphere of psychological safety based on the theoretical and empirical research conducted. Tasks:* To achieve the specified purpose, the following tasks were defined: 1) *To conduct a theoretical analysis of the semantics and phenomenology of the concept “psychological safety of a serviceman-combatant” and the essence and content of the professional competence of an HMEI graduate in the sphere of psychological safety.* 2) *To carry out empirical research on the current issues regarding the formation of professional competence of HMEI graduates in the sphere of psychological safety.* 3) *Based on the results of theoretical and empirical research, to substantiate ways to enhance the level of professional competence of HMEI graduates in the sphere of psychological safety.*

Materials and Methods. *The solution to the first task included: generalising the views of scientists regarding the semantics and phenomenology of the concept “psychological safety” and synthesising, on this basis, the definition “psychological safety of a serviceman-combatant”; establishing the essence and component structure of the professional competence of an HMEI graduate in the sphere of psychological safety based on the analysis of scientific sources.*

The solution to the second task involved: 1) Studying expert views regarding the formation of professional competence in the sphere of psychological safety among HMEI graduates of recent years and the main causes of existing shortcomings in their professional-psychological training. Author's questionnaire No. 1, developed based on the results of the theoretical research, was used for this purpose. 2) Obtaining information from final-year cadets of HMEIs about the effectiveness of the current system of their professional-psychological training in the sphere of psychological safety during their studies and identifying problematic issues in this training. This study was conducted using the author's questionnaire No. 2. 3) Obtaining information, based on document analysis, about existing problematic issues in the process of professionalisation of future officers in HMEIs and in the methodological, staffing, informational, and material-technical support of this process.

Results. *The following have been defined: the semantics of the concept “psychological safety of a serviceman-combatant” and the component structure of this phenomenon; the essence and content of the professional competence of an HMEI graduate in the sphere of psychological safety. The main characteristics determining the professional competence of an HMEI graduate in the sphere of psychological safety, which formed the basis for developing diagnostic tools, have been established.*

The following have been obtained: results of expert assessment of the level of formation of professional competence in the sphere of psychological safety among HMEI graduates of recent years, as well as the main causes of existing shortcomings in their professional-psychological training in this direction and appropriate changes in the specified sphere considering the experience of the Russian-Ukrainian war; results of the assessment by final-year cadets of the effectiveness of the current system of their professional-psychological training in the sphere of psychological safety during studies at HMEIs, as well as a generalisation of the respondents’ opinions regarding problematic issues in this training and possible improvements; significant research information concerning problematic issues of the content, conditions of professionalisation of future military specialists, and the level of methodological, staffing, informational, and material-technical support of this process. Ways to enhance the level of professional competence of HMEI graduates in the sphere of psychological safety have been substantiated.

Conclusions. *The realisation of the defined research tasks allowed for the achievement of the set goal. Based on the results of the conducted theoretical and empirical research, the main ways to enhance the level of professional competence of HMEI graduates in the sphere of psychological safety have been substantiated, namely: updating the content of educational-professional programmes (EPP) and educational components in accordance with the main challenges of today, introducing specialised educational components aimed at the systemic formation of necessary competences in this sphere (such as “Psychology of Safety”); modernising the material of academic disciplines related to the formation of graduates’ psychological competence and fuller consideration of combat experience and requirements for the professional readiness of graduates in this sphere actualised by the Russian-Ukrainian war; optimising the humanitarian component of training military specialists of all specialities and improving the staffing, methodological, informational, organisational, and material-technical support of professional-psychological training of future officers for the implementation of assigned tasks; taking into account the identified factors that most negatively influence the success of the professionalisation process of future specialists when planning, organising, and conducting the educational process with the aim of eliminating them; increasing the level of cadets’ motivation to acquire knowledge, skills, and abilities in matters of psychological safety, etc. A practical recommendation for further scientific research is the development of practical recommendations regarding the realisation of the aforementioned ways.*

Keywords: *personal safety; psychological safety; components of psychological safety; professional competence; graduates of higher educational institutions.*

Дата першого надходження рукопису до видання: 31.10.2025